

K.K.T.C. ANAYASASINDA YARGININ YERİ VE ANAYASA YARGISI

Salih S. DAYIOĞLU*

Sayın Başkan, sayın meslektaşlarım, değerli konuklar,

Yargı ve adalet konularında bugüne dek ciltler dolusu kitap ve yazılar yazılmış ve herhalde ciltler dolusu kitap daha yazılacaktır. Bu bakımdan değineceğim hususlar ne ilktir ne de son olacaktır. Bilinenin başka bir ifade şeklidir.

Yargının işlevi adalet dağıtmaktır. Adaleti dağıtan insan ve dağıtılan adaletin de insana yönelik olduğuna göre adaletin insanla bütünleşmesinden daha doğal birşey olamaz. İnsanlığı yaşatmayı ve bireylerini her bakımdan yüceltmeyi hedef almayan, amaçlamayan veya engelleyen her yasal düzenlemenin insanın doğal yapısına aykırı sayılması gerekir.

Birçok alanda kişiyi hayretler içinde bırakacak aygıtların geliştirildiğine tanık olunmakla birlikte bir adalet aygıtı üzerinde çalışma yapıldığı duyulmamıştır. Adaletin yerine getirilmesinde insan unsuruna yardımcı olacak teknolojik gelişmelerin yadsınmadığı bir gerçek olmakla birlikte, insancıl hislerin Ön plânda tutulduğu bu alanda, bütün özellikleriyle İnsan yapısının yerini alacak bir robotun yapılabileceği elbette ki düşünülemez.

Çağdaş anayasalar, yukarıda belirtmeye çalıştığım hedefe ulaşmada, yasa koyucuya, bir rehberdir. Uygur ülkelerin anayasaları arasında pek fark yoktur. Tümünün amacı insanoğluna yaraşır adaleti sağlamaktır. Çağdaş bir anayasaya sahip olmak önemlidir, ancak bundan daha

(*) Kıbrıs Yüksek Mahkeme Başkanı

önemli olanı, arzu edilir düzeyde olmasa bile, herhangi bir anayasayı yorum ve içtihatlarla çağdaş düzeye getirebilmektir. Anayasal yargı bu açıdan gözlemlendiğinde, Anayasa Mahkemelerinin toplum hayatındaki yeri daha iyi anlaşılmış olur.

7 Mayıs 1985 tarihinde, Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası gerek biçimsel ve gerekse maddesel hiyerarşi açısından, genelde klasik ve çağdaş anayasalardan farklı bir şekilde düzenlenmemiştir.

Anayasanın 136. maddesi ile başlayan ve 157. maddesi ile son bulan toplam 22 madde Yargıya ayrılmış bulunmaktadır. Mahkemelerin bağımsızlığı, yargıç güvenceleri, yargıçlık mesleği, duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olmaları gibi konular bu maddelerle düzenlenmiştir. Ayrıca, hukukun ve Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcı ilkeleri Anayasanın Birinci Kısımında yer almaktadır

Yargının genel işleyişini, düzenli çalışmasını, yargıç ve mahkemelere bağlı kamu görevlilerinin görevlerine devamlarını, işlerin verimli bir biçimde yürütülmesini, yargıçların yetişmelerini, mesleğin vakar ve onurunu korumaları yönünde gerekli Önlemlerin alınmasını temin etme yargıçların atamaları, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin veya görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, görevlerine son verilmesi ve disiplin konuları hakkında karar verme yetkisi Yüksek Adliye Kuruluna verilmiştir (m 141). Bu Kurulun başkanı Yüksek Mahkeme Başkanı olup üye sayısı, yedi Yüksek Mahkeme Yargıcına ek olarak Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Meclisinin atadığı birer üye, Cumhuriyet Başsavcısı ve Barolar Birliğinin seçtiği üyeden olmak üzere toplam onkidir. Her ne kadar da Yargıdan gelen üye sayısının toplamı sekiz ise de, özellikle Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Meclisinin Kurula üye atamasının güçler ayırımı ilkesi ile bağdaştığını söylemek son derece zordur. Öte yandan Kurula Barolar Birliğince seçilen üyenin fiilen avukatlık mesleğini icra etmekte olması olasılığının Alt Mahkeme yargıçları üzerinde olumsuz psikolojik etki yapmaya elverişli bir ortam yarattığını söylemek herhalde hatalı olmaz. Bundan daha da önemlisi, Yasama ve Yürütmenin Kurulda temsil edilmeleri keyfiyetinin, Kutulun, görünüm olarak, yansızlığın tartışma konusu edilebilir duruma getirdiği söylenebilir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde yargı iki düzeyde ancak bir semsiye altında toplanmıştır.

1. Alt Mahkemeler:

Anayasanın 155. maddesi Alt Mahkemelerin, kuruluş ve bunların görev ve yetkilerinin yasa ile düzenlenmesini öngörmektedir. Böyle bir düzenleme 9/76 sayılı Mahkemeler Yasası ile getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre Alt Mahkemeler, Kaza Mahkemeleri, Ağır Ceza Mahkemeleri ve Aile Mahkemeleri olarak kurulmuştur. Anayasa ve Yasalarla Yüksek Mahkemeye verilmeyen tüm yargısal yetki Alt Mahkemelerce kullanılmakta ve bu mahkemelerin verdiği her türlü karardan Yüksek Mahkemeye, Yargıtay olarak, istinaf edilebilmektedir. Alt Mahkemelerin denetimi ise Yüksek Adliye Kurulu ve Yüksek Mahkeme tarafından yapılmaktadır.

2. Yüksek Mahkeme:

Anayasanın 143. maddesi ile, Başkan ve yedi üyeden oluşan Yüksek Mahkeme kurulmuştur. Yüksek Mahkeme, Başkan ve 4 üye ile Anayasa Mahkemesi ve Yüce Divan, Başkan ve iki üye veya Başkanın oturmaması halinde üç üye ile Yargıtay veya Yüksek İdare Mahkemesi olarak görev yapar.

1974 yılından beri Adalet Bakanlığının bulunmadığı K.K.T.C.'de normal olarak Adalet Bakanlığınca ifa edilen idari görevleri Yüksek Mahkeme ve Yüksek Adliye Kurulu yapmaktadır.

(A) Yargıtay olarak görev yapan Yüksek Mahkeme, Devlette en yüksek istinaf mahkemesidir (m. 151). Alt Ceza ve Hukuk Mahkemelerinin her türlü kararlarından, isteme bağlı olarak, Yargıtaya istinaf edilebilir. Yargıtay ayrıca, yasa ile yetkilendirilen hallerde, İlk Mahkeme olarak da görev yapabilir (m. 151 (2)). Anglosakson hukukuna özgü habeas corpus (yetkisiz tutuklamanın kaldırılması için emirname), mandamus (bir yetkinin kullanılmasını sağlamak için emirname), prohibition (yanlış bir kararn uygulanmasını önlemek için emirname), quo warranto (bir makamın hangi yetkiye dayanılarak işgal edildiğinin soruşturulmasına ilişkin emirname) ve certiorari (herhangi bir mahkeme ve yargı niteliğinde yetki kullanan herhangi bir makamın kararının iptali için emirname) emirnamelerinin münhasıran Yargıtay tarafından isdarı öngörülmüştür (m. 151 (3)).

(B) Yüksek İdare Mahkemesi olarak görev yapan Yüksek Mahkemenin yargı yetkisi yürütsel veya yönetsel yetki kullanan herhangi bir organ, makam veya kişinin bir kararının, işleminin veya ihmalinin Anayasanın veya herhangi bir yasanın veya bunlara uygun olarak çıka-

rılan mevzuatın kurallarına aykırı olduğu veya bunların söz konusu organ, makam veya kişiye verilen yetkiyi aşmak veya kötüye kullanmak suretiyle yapıldığı şikâyeti ile yapılan başvurular hakkında kesin karar vermektir. Başvuru konusu ihtilâfi ilkin tek yargıçla oturum yapan Yüksek İdare Mahkemesi karara bağlar ancak bu karardan üç yargıçtan (veya Başkan ve iki yargıç) oluşan Yüksek İdare Mahkemesine istinaf edilebilir. Yasanın belirlediği konularda ise üç yargıçtan (veya Başkan ve İki Yargıç) oluşan Yüksek İdare Mahkemesi konuya el koyabilir ve böyle bir durumda Yüksek İdare Mahkemesi ilk ve son merci olarak görev yapar. Tek yargıçtan veya üç yargıçtan oluşan Yüksek İdare Mahkemesi, başvuru konusu edilen karar veya işlemi tamamen veya kısmen onaylayabilir veya bu gibi karar veya işlemin tamamen veya kısmen hükümsüz ve etkisiz olduğuna ve herhangi bir sonuç doğuramayacağına karar verebilir, diğer bir ifade şekliyle, iptal edebilir. Başvuru konusu yakınma bir ihmalden doğuyorsa, Mahkeme, bu gibi ihmalin tamamen veya kısmen yapılmaması gerektiğine ve yapılması ihmal olunan eylem veya işlemin yapılması gerektiğine karar verebilir (m. 152).

(C) Anayasa Mahkemesinin oluşumuna ve sair fonksiyonlarına kısa bir göz atmakta yarar vardır. Anayasanın 143. maddesinin (3). fıkrasına göre, Yüksek Mahkeme, Başkan ve dört yargıç ile toplanarak Anayasa Mahkemesi görevini yapar. Yüksek Mahkemeye en son atanan iki yargıç ise Mahkemenin yedek yargıçlarıdır. Yüksek Mahkemenin Başkan vekili olmadığı İçin Başkandan sonra atama tarihi itibarıyla en kıdemli olan yargıç, Başkanın yokluğunda ona vekâlet eder. İtiraz, veya def'i yoluyla Anayasa Mahkemesine yapılan havalelerde havaleyi yapan hey'ette yer alan yargıçlar, o havalenin Anayasa Mahkemesindeki duruşmasında Mahkeme heyetinde yer almazlar (m. 143). Bu nedenle, havaleyi yapan Mahkemenin Yüksek İdare Mahkemesi veya Yargıtay olması halinde Yüksek Mahkemenin "yedek" yargıçları Anayasa Mahkemesi heyetinde, sanılanın aksine, sıkça yer almaktadırlar.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Anayasa Mahkemesi anayasa yargısına ek olarak aşağıdaki yetkilere sahiptir:

- (a) Yüce Divan sıfatıyla, yürürlükteki mevzuat çerçevesinde Cumhurbaşkanını, Başbakan ve bakanları yargılamak (M. 144 (2)).
- (b) Devlet organları arasında kuvvet ve yetki uyuşmazlık veya itirazlar hakkında kesin karar vermek (M. 145).

- (e) İstem üzerine Anayasanın kurallarını yorumlamak (M. 149).
- (d) Siyasal partilerin mali denetimini yapmak (M. 71 (4)).
- (e) Siyasal parti kapatmak (M. 71 (7)).

Askeri yargı, Askeri Mahkeme ile Askeri Yargıtay tarafından yerine getirilmektedir (M. 156). Askeri yargı içinde Askeri İdare Mahkemesi yoktur. Askeri makamların yürütsel veya yönetsel nitelikteki kararların yargısal denetimi Yüksek İdare Mahkemesince yerine getirilmektedir. Anayasal denetim için Askeri Mahkeme veya Askeri Yargıtay tarafından Anayasa Mahkemesine havaleler yapılabilmektedir.

ANAYASA YARGISI

Kıbrıs'ta Anayasa yargısı ile ilgili kurallar ilk defa 1960 Kıbrıs Anayasası ile düzenlenmiştir. Kıbrısın 1963 yılından itibaren geçirdiği bunalımlı ve üzücü olaylar sonucu Temmuz 1974'te gerçekleşen Barış Harekâtı ilkin Kıbrıs Türk Federe Devletinin (13 Şubat 1975) ve daha sonra da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin (15 Kasım 1983) ilânına neden oldu. 7.5.1985'de yürürlüğe giren Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası, Anayasa yargısı bakımından birkaç ayrıntı dışında, 1975 Federe Devlet Anayasasından pek farkı yoktur.

Anayasaya uygunluk denetimi şekil ve esas yönünden yapılabilir. Anayasanın veya Meclis İçtüzüğü'nün Öngördüğü çoğunluk ve yönetime aykırılık hali ilgili yasanın sadece şekil yönünden iptalini gerektirebilir. Hemen eklemekte yarar vardır ki ihlâl edilen içtüzük maddesinin de önemli olması elbetteki Önkoşuldur (1). Genel olarak denilebilir ki şekil yönünden anayasal denetim Anayasa Mahkemesine başvurulamayacağı bizzat Anayasa tarafından öngörülmüş olan mevzuat için dahi, geçerlidir (m. 95). Anayasanın, Anayasa Mahkemesinin denetimi dışında tuttuğu mevzuat sadece esas yönünden incelenememektedir.

Esas yönünden yapılan Anayasaya uygunluk denetimi daha ziyade itiraz veya def'i, yöntemi ve iptal davası açılması yoluyla yapılmaktadır. Bu konular üzerinde fazla ayrıntıya kaçmadan biraz durmakta yarar vardır.

(1) Anayasa Mahkemesinin 16/90 D. 1/91 sayısı ve 7.2.1991 tarihli kararı.

1. İtiraz Yolu Yöntemi

İstinaf işlemleri de dahil olmak üzere, herhangi bir mahkeme işlemindeki taraf, bu işlemin herhangi bir safhasında işlemdeki uyumsuzluk konularından herhangi birinin karara bağlanmasında etkisi olabilen herhangi bir yasanın veya kararın veya söz konusu yasa veya kararın herhangi bir kuralının Anayasaya aykırılığını ileri sürülebilir ve bunun üzerine, mahkeme, anayasal açıdan İncelenmesi için konuyu, Anayasa Mahkemesine sunar.

Görülebileceği gibi bu yöntemin gerçekleşebilmesi için :

(a) Davaya taraf; ve

(b) Anayasa Mahkemesine sunulan ilgili yasa kuralının taraflar arasındaki uyumsuzluğun halinde etken

olması koşulları aranmaktadır.

Böyle bir istemi incelerken davayı görmekte olan Mahkemenin herhangi bir takdir yetkisi yoktur. Daha öz bir ifade şekliyle, Mahkeme, havalesi istenen yasa kuralının, önündeki sorunun çözümünde dikkate alınması gerekli kural olduğuna karar vermesi halinde, mahkemenin havale istemine itibar etmesi gerekir. Durumun bu merkezde olmasına karşın, bu tür anayasal denetim yolunun yozlaştırılmak istendiği ve esas gayenin konunun anayasal açıdan denetlenmesi amacı dışında olup başka niyetle yapıldığı kanısına varılması halinde, mahkemenin, havale İstemine itibar etmemesi gerektiği görüşümdedir. Ayrıca havalesi istenen konu veya benzeri bir konuda daha önce Anayasa Mahkemesi karar vermişse havale istemi reddolunabilir.

Anayasa Mahkemesince bu yöntemle gerçekleşen denetim sadece yasa ve kararlar için geçerlidir. Anayasa Mahkememiz “Yasa” sözcüğünü geniş olarak ve her türlü mevzuatı içerir şeklinde yorumlamıştır. “Karar” sözcüğü yasama ve yürütme organlarının kararlarını, kapsarken, bu sözcüğün mahkeme kararlarını kapsayıp kapsamadığı hususunda duraksamalar vardır. Bu husus Anayasa Mahkemesinde tartışılmışsa da net bir karar çıkmamıştır. İki yargıç “karar” sözcüğünün mahkeme kararlarını da içerdiği kanışım izhar ederken diğer iki yargıç aksi görüşü savunmuşlardır. 5. Yargıç ise görüş belirtmemiştir (2). Yargıtay ve Yüksek İdare Mahkemesi kararlarının kesin oldukları nedeni

(2) Anayasa Mahkemesinin 18/80 D. 2/81 ve 14.1.1981 tarihli karar.

ışığında “karar” sözcüğünün mahkeme kararlarını içermemesi gerektiği görüşü daha ağır basmaktadır (3).

2. Yorum Yöntemi

Bu yöntem, aslında, bir Anayasal denetim türü sayılamaz. Anayasanın 149. maddesinin öngördüğü bu yöntemle Anayasa kurallarının kendileri yorumlanmak suretiyle açıklığa kavuşturulmaktadır. Pek sık olarak başvurulmayan bu yöntem yine bir davadaki tarafların topluca veya ayrı olarak yaptıkları istem üzerine harekete geçirilmektedir. Taraflarca yapılacak böyle bir istemin yerinde olup olmadığının tesbiti ilk Mahkemenin takdirine bırakılmıştır. Mahkemelerin önlerindeki ihtilâfin hallinde uygulayacakları mevzuat arasında anayasa kuralı var ise ve bu kuralın açıklığa kavuşturulması gerekiyorsa ilgili Anayasa kuralı ancak bu yöntem yolu ile yorumlanıp açıklığa kavuşturulabilir.

3. Cumhurbaşkanınca yapılan istem yöntemi

Normun yürürlüğe girmesinden Önce yapılan “Önleyici denetim” barı ülkelerde siyasal makam, organ veya kuruluşa verilirken Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde bu tür denetim yine Anayasa Mahkemesi tarafından yapılagelmektedir.

Anayasanın 146. maddesine göre Cumhurbaşkanı imza ve yayın için kendisine sunulan herhangi bir yasayı veya herhangi bir kuralını veya Cumhuriyet Meclisinin herhangi bir kararını, Anayasaya uygunluk denetimi için Anayasa Mahkemesine gönderebilir. Böyle bir durumda Anayasa Mahkemesi ilgili mevzuatın Anayasaya uygun olup olmadığı hususunda görüşünü yazılı olarak 45 gün içinde Cumhurbaşkanına bildirir. Anayasa Mahkemesince bildirilen görüş ilgili mevzuatın Anayasaya aykırı olduğu doğrultusunda olması halinde sözü edilen mevzuat yayımlanamaz.

4. İptal davası yöntemi.

Anayasanın 147. maddesi uyarınca Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Meclisinde temsil edilen siyasal partiler, siyasal gruplar ve en az dokuz milletvekili veya kendi varlık ve görevlerini ilgilendiren alanlarda kurum, kuruluş veya sendikalar herhangi bir yasanın, kararnamenin, tüzüğün, Cumhuriyet Meclisi İçtüzüğünün, Cumhuriyet Meclisi kararının

(3) Zaim Necatîgil’İN “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Yönetim Hukuku ve Anayasa Yargısı” usunku eseri (Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları No. 41).

yönetmeliğin veya bunların herhangi bir kuralının Anayasanın herhangi bir kuralına aykırı veya ona uygun olmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya İptal davası açabilir. Böyle bir dava sözü edilen mevzuatın Resmi Gazetede yayımlanmasından İtibaren 90 gün zarfında açılması zorunludur.

Yabancı devletlerle veya uluslararası kuruluşlarla yapılacak anlaşmaların geçeri iliği Cumhuriyet Meclisince kabul edilecek bir yasa ile mümkündür. Böyle bir yasa ise Anayasa Mahkemesinin denetimi dışındadır (M. 90 (5)).

Kararname sözcüğünden ekonomik konularda çıkarılan yasa gücündeki kararnamelerin (M. 112) veya ayrıca olağanüstü durum ve sıkıyönetim süresince Cumhurbaşkanının Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun çıkaracağı yasa gücündeki kararnamelerin (M. 128) kastedildiği anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet Meclisinin her kararı anayasal denetime açık değildir. Hangi kararların Anayasa Mahkemesince denetlenebileceği Anayasanın 95. maddesinde gösterilmiştir. Bu maddeye göre, milletvekilliğinin sona ermesi ve yasama dokunulmazlığının kaldırılması İle olağanüstü durum ve sıkıyönetim ilân edilmesine ilişkin kararlar Anayasa Mahkemesince denetlenebilir. Buna mukabil savaş ilânına, seçimlerin yenilenmesine veya ertelenmesine Bakanlar Kurulunu ve Bakanlar denetleme ve güvenoyu ile güvensizlik konularına, Meclis içi seçim sonuçlarına, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bakanların Yüce Divana şevkine, kamu iktisadi teşebbüslerinin denetimine ve kalkınma plânının onaylanmasına ilişkin kararlar Anayasa denetimi dışındadır.

Anayasal denetime tabi sair mevzuat arasında, tüzük ve yönetmelikler ile Meclis İktüzüğü vardır.

Anayasanın geçici 4. maddesi, yukarıda sözü edilen ve 147. madde ile belirlenen kişi, kurum ve kuruluşlara Cumhuriyet Meclisinin göreve başladığı tarihten başlayarak 60 gün zarfında o güne kadar mevcut ve yürürlükte olan mevzuat hakkında iptal davası açma hakkım da tanıyordu.

Yukarıda yapılan açıklamalardan da görülebileceği gibi her türlü mevzuat anayasal denetime, şu veya bu şekilde açıktır. Siyasal parti, kurum ve kuruluşlara, Anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı verilirken, kişiye, bu hak, herhangi bir davada İlgili mevzuatın ihtilâfın hallinde etken olduğu gerekçesine da-

yanılarak dolaylı bir şekilde tanının aktadır. Tek fark sonuçtadır: İptal davasında ilgili mevzuat herkes için iptal edilirken, diğ er bir ifade yoluyla, yasadan ayıklanırken, itiraz veya def'İ yoluyla Anayasaya aykırı bulunan mevzuat Anayasa Mahkemesince aksine karar verilmedik e sadece havaleyi yapan mahkemenin  onundeki yargısal işleme uygulanmamaktadır. (M. 148(3)) (4).

Sayın Başkan, sizlere ve Sayın dinleyicilere teşekk ur eder saygılar sunanın.

(4) E 1971/3, K. 1971/17, K.T. 11.2.1971, AMKD 9, s. 303.